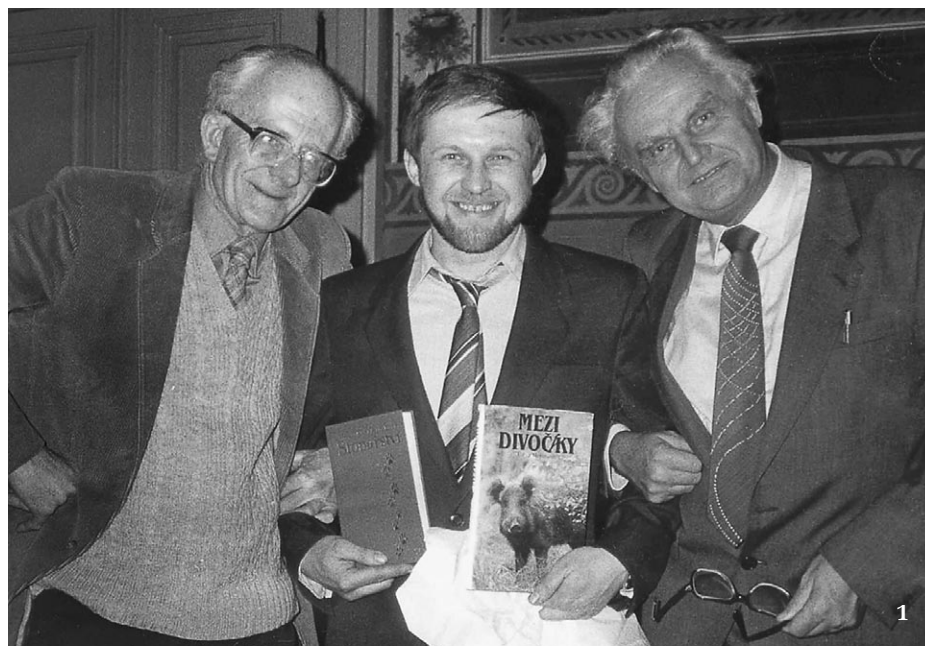

Vzpomínání na Bohdana Slavíka (1924–2018) a setkávání s ním

RNDr. Bohdan Slavík, DrSc., vědec, fyziolog rostlin, moudrý, laskavý a hloubavý člověk, by se v říjnu 2024 dožil sta let a k tomuto výročí bych se chtěl ještě vrátit následující osobní vzpomínkou (více např. *Živa* 2014, 6: CXLI; 2018, 6: CLIII–CLIV). Byl o 31 let starší než já a od první chvíle, kdy jsem se s ním setkal – on v roli mého školitele, já coby doktorand, řečeno dnešní terminologií, nebo aspirant postaru – mne překvapil svou otevřeností a přátelskostí, s jakou ke mně přistupoval. Schválně nepíši „s jakou se mnou mluvil“, protože on ovládal umění naslouchat a až poté komentovat s rozmyslem, bez emocí a většinou s humorem. Byl podzim 1980, vrátil jsem se z jednoroční vojenské služby na pracoviště Fyziologie vodního provozu rostlin a fotosyntézy Ústavu experimentální botaniky (ÚEB) tehdejší Československé akademie věd, kam jsem byl rok před tím přijat „do vědecké výchovy“. Tolik na úvod, aby čtenář věděl, že vzpomínání bude z perspektivy vykuleného žáka, který od gymnaziálních let toužil po „skutečné vědě“, a teď bez předchozí cílené a solidní průpravy konečně stanul před lidmi, kteří ji v jeho očích reprezentovali. Jako každé vzpomínání bude ovšem i toto podobné spíše obrazovým momentkám, které nemohou ani zdaleka sestavit plastický obraz osoby, doby, natož pak jejich vývoje v čase.

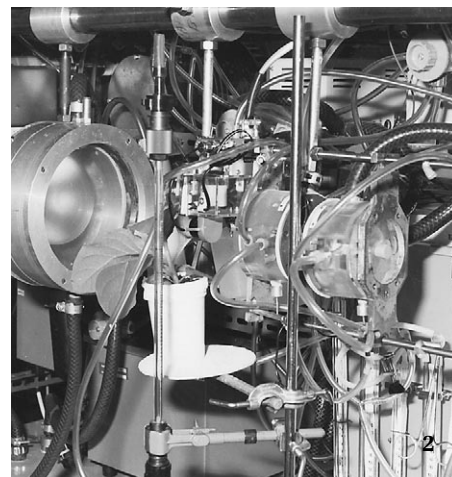
Oddělení ÚEB zabývající se studiem vodního provozu a fotosyntézy sídlilo v jakési formě nájmu v druhém patře budovy Ústavu organické chemie a biochemie a Ústavu fyzikální chemie a elektrochemie Jaroslava Heyrovského na Flemingově náměstí v Praze 6. Oddělení, které v té době vedl Bohdan Slavík, trpělo nedostatkem místa, takže se nouzově sedělo, skladovalo i schůzovalo i ve starších skleníkových

1 Triumvirát českých fotosyntetiků: zleva Ivan Šetlík, Pavel Šiffel a Bohdan Slavík po obhajobě doktorské práce druhého jmenovaného v pražské vile Lanna r. 1984. Foto J. Šantrůček

2 Aparatura používaná pro měření fotosyntézy a výměny plynů v 80. letech 20. století. Optická lavice s vodou chlazeným zdrojem světla, rostlina tabáku a listové komory s příslušenstvím

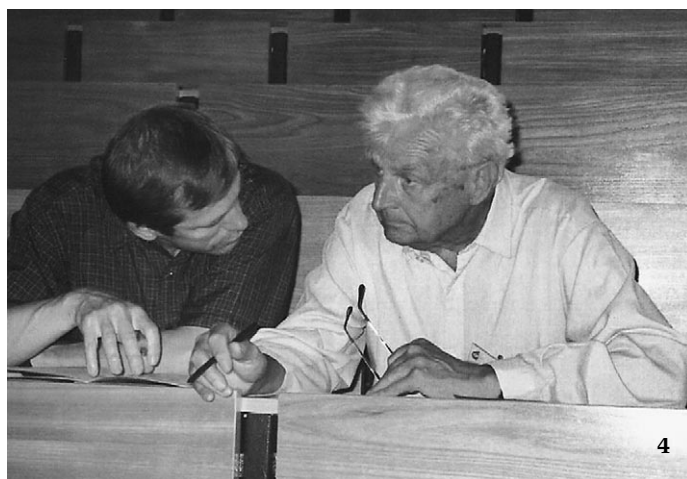
kójích zbudovaných na patře, jejichž střechou při dešti prokapávala voda. Kvůli nedostatku místa se zde občas musel odbývat i rozhovor s návštěvníky. Vybavuji si udivený výraz jednoho renomovaného hosta z ciziny usazeného v kóji, kterému při rozhovoru za deštivého dopoledne rozevřel Bohdan nad hlavou deštník.

Celý ÚEB byl, pokud si vzpomínám, rozset po nejméně pěti místech v Praze, od Smíchova po Vokovice. I samotné naše oddělení mělo pobočné pracoviště v bývalé komunitní pobočce – dvou přízemních „domcích“ ve vnitrobloku na Kladenské ulici. Když jsem sem přišel na jeden měsíc před nástupem na vojnu, byly to „holomístnosti“. Betonová podlaha vyspádovaná do středu směrem ke kanálu způsobovala, že po usednutí na přinesenou kolečkovou židli byl Bohdan unášen od stolu k odpadové jímce, což s humorem sobě vlastním neopomněl komentovat. Humor byl (a stále je) mocným lékem na absurdity doby. Pomáhal překonávat frustraci a bezmoc z poměrů jak naší generace, která v nich vyrostla, a tudíž je většinou měla tendenci považovat za normu, s kterou je nutno se sžít, tak generace našich starších kolegů, kteří zažili i jiné politické poměry a přinejmenším tušili, že všeho do času. Tehdejší vedoucí osobnosti oddělení, Bohdan Slavík,

Zdeněk Šesták a Jiří Čatský, kolegové, bývalí spolužáci v případě posledních dvou, i kamarádi a lidé, kteří se vzájemně respektovali. Bohdan, muž s klasickým vzděláním, renesanční osobnost s širokým rozhledem a zkušenostmi nejen ve fyziologii rostlin, mimo jiné znalec a pěstitel alpinek. J. Čatský, pro mne obdivuhodný velkým technickým nadáním, zručností a zdravým nadšením pro vše nové. Z. Šesták, zvaný Zdeněček, mnohovrstevný člověk, odborník přes rozvíjející se obor fotochemie a biochemie fotosyntézy, zkušený, precizní, neobyčejně rychlý a pracovitý editor časopisu *Photosynthetica* – prvního a dlouho jediného časopisu ve světě specializovaného na fotosyntézu. Byl ale také znalcem různých aspektů historie Prahy (znám jména proslulých fyziologů, kteří navštívili oddělení a byli nadšení, ale naprosto fyzicky vyčerpaní a informačně přelpení po „procházce“ Prahou se Zdeněčkem) nebo tvůrcem řemeslně a výtvarně dokonalých dřevěných marionet, které sám vyřezával. Možná i jinakost všech tří osobností a jejich souznění mohly za to, že oddělení bylo po metodické, vědecké a editorsko-režijní stránce v 60. až 80. letech špičkovým vědeckým pracovištěm celosvětově. Jistě i krátké politické uvolnění v druhé polovině 60. let a s tím spojená možnost vycestovat i pobýt na pracovištích v západní Evropě a Americe prospěla k proslulosti pracoviště a všech tří zmíněných osobností.

Byli jsme spolu s kolegou a přítelem Františkem Šrámkem asi posledními doktorandy B. Slavíka. V první polovině 80. let jsme už bohužel nezažili éru kolektivních radovánek, „lumpáren“ a „potouchlostí“, kterým se dnes někdy říká „team building“. Známe proto už jen z vyprávění legendární satirická loutková divadla se Zdeněčkovými marionetami, která si brala na paškál citlivá témata života oddělení, neobvyklé nebo slabší povahové rysy kolegů a kolegyně i jejich „aféry“. Pokud vím, žádné z nich ale vyzváním autora na souboj neskloňilo (žije jistě ještě několik očitých svědků, kteří by byli schopni doplnit detaily). Stejně tak z říše legend pro mne zůstanou závody jednotlivců na čas na kolečkových židlích po chodbách ústavu organizované vedením oddělení. Nevím, kdo vyhrál, ani kolik židlí nevydrželo, ale dobrý námět na to, jak amortizovat mnohdy 30 let staré, neergonomické a polofunkční, přesto stále používané kolečkové křesla/židle našich pracoven.

Systém výchovy doktorandů je dnes nesrovnatelně jiný než před 40 lety. Cíl je však stejný – mladý vědec schopný samostatného konkurenceschopného bádání a výsledků. Zdá se mi ale, že dnešní doba příliš plánuje, protokoluje a hodnotí činnost doktorandů, sleduje, zda se neodchylují od instrukcí školitelů, činí školitele zodpovědné za včasné ukončení doktorského studia. Zkrátka vede je příliš „za ručičku“ a málo sází na jejich vlastní invenci, kreativitu a odpovědnost. Takový způsob by mne od role doktoranda asi odrazoval. Bohdan byl v 80. letech na sklonku aktivní dráhy, měl mnoho řídicích a administrativních povinností a mimo zdi pracoviště i osobní problémy. Tak jsem se s ním setkával ve dvou jen na nepravidelných a sporadických schůzkách. To mi ale přinášelo pro mne důležitou svobodu studia a volby tématu, hledání metodických cest k řešení problémů. Vše s vědomím, že se mohu na něj obrátit o radu, kdykoli jsem potřeboval.

Bohdan odešel do penze, myslím, krátce po svých 60. narozeninách, kolem r. 1985. Stihl jsem ještě oslavu uspořádanou k jeho narozeninám v jídelně ústavu na Flemingově náměstí; párty plnou humoru plynoucího z absurdní snahy Velkého bratra kontrolovat všechno a všechny zvláště při styku s cizinci. V té době jsem byl už na pracovišti ÚEB v Českých Budějovicích, kde jsme krátce poté s Pavlem Šiffelem, doktorandem

3 Z oslavy padesátin dvou pracovníků Oddělení fyziologie fotosyntézy a vodního provozu rostlin Zdeňka Šestáka (vpravo) a Jiřího Václavíka (uprostřed), za nimi J. Šantrůček a F. Šrámek (červenec 1982)

4 B. Slavík (vpravo) a J. Šantrůček na česko-slovenské konferenci Dny fyziologie rostlin v Bratislavě 2004. Foto: organizátoři konference

5 B. Slavík, Jan Krekule (vlevo) a Naďa Wilhelmová v Ústavu experimentální botaniky AV ČR kolem r. 2014, kdy bylo Bohdanovi 90 let. Snímky z archivu autora, pokud není uvedeno jinak

Z. Šestáka, založili odnož pražského oddělení a později Oddělení fotosyntézy Ústavu molekulární biologie rostlin AV ČR.

V myslí se vynořují vzpomínky na několik raných i posledních setkání s Bohdanem na pracovišti na Flemingově náměstí. Všechny jsou příjemné, dokreslují jeho nadhled a životní postoje. Podle mých zkušeností měl velmi liberální přístup ke svým žákům. V prostředí relativního dostatku literárních zdrojů té doby jsem tak měl volnost a otevřely se mi nové světy. Interakce rostlin a atmosféry a její fyzikální základy, adaptace k suchu, nadbytku vody, zasoření, metody studia vodního provozu a další. V té době dost výjimečná možnost pro doktorandy vycestovat „na zkušenou“ se povedla realizovat díky známostem a věhlasu

B. Slavíka, ale i nadčasově osvícené politice ÚEB vysílat doktorandy do ciziny. Několikaměsíční pobyt na univerzitě v Innsbrucku u prof. Waltera Larchera a tehdy doc. Christiana Körnera mi v r. 1983 otevřel okno do světa. Dostalo se mi od Bohdana poučení a požehnání provázeného snahou zdokonalit komunikační schopnosti v němčině. Můj smutek z Bohdanova doporučení nebrat s sebou mou „vymazlenou“ listovou komoru a měřit s ní v Innsbrucku se brzy rozplynul a dnes jeho skepsi chápu. Přivezl jsem si tehdy z Rakouska svůj první „kapesní počítač“ s čtyřbarevným grafickým výstupem, učil se programovat a maloval na něm grafy do disertace. Byli jsme s kolegou Petrem Žákem nadšeni do kurzů digitální techniky a elektroniky, které tehdy pořádala v Praze 602. základní organizace Svazarmu. Vzpomínám na Bohdanovo podivení, nedůvěru a odstup, když se dozvěděl, že náš profesní koníček by mohl mít cosi společného s tehdejší armádou. Povinný punc organizovanosti spolu s nadšením mladých nicméně v 90. letech vedl k velmi populárnímu textovému editoru T602, prvnímu komerčně úspěšnému československému softwaru.

Bohdan Slavík bydlel v 80. letech se svou ženou, význačnou ekoložkou Jiřinou Slavíkovou, v bytě v Balbínově ulici na Vinohradech. Vím to spíš jen proto, že jsme se někdy potkávali cestou do nebo z práce, protože jsem tehdy bydlel jen o ulici dál, v Italské, a také proto, že znám blízkou hospodu Pod Smetankou, kde se Bohdan setkával na kus řeči se spřízněnými dušemi z ústavu, Janem Krekule a Ivanou Macháčkovou (možná i dalšími). Bohdan byl a je mým nedostižným vzorem. Po celou dobu mého doktorátu jsme si vykali; já jej oslovoval „Pane doktore“, on mne Jiří nebo Jirko, vy... Věřím, že to byl více výraz vzájemné úcty a tolerance spíš než odtažitosti. Teprve po letech při setkávání na konferencích se to přehouplo ve vzájemné tykání. Od samého začátku jsem měl k Bohdanovi vztah otevřenosti, jaký máme k opravdovým přátelům, kdy víte, že to neuvážené a hloupé, co vypustíte z úst, bude navždy zapomenuto, odvrženo jako plevy a vaše vztahy a diskuze se budou odvíjet od toho, co dává smysl a vzájemně rezonuje. Přeji dnešním doktorandům, aby jim na jejich cestě zpíval podobný Slavík jako mně.

Vzpomínka vyjde také v Bulletinu České společnosti experimentální biologie rostlin. Redakčně upraveno.

